

Н. В. Грицькова, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Грицькова Н. В.

Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи

В цій статті розглядається проблема соціально-професійної мобільності вчителя в контексті сучасної середньої школи. Охарактеризовано професійне педагогічне середовище школи з урахуванням освітніх реформ в Україні.

Ключові слова: соціально-професійна мобільність, освітній простір, особистість вчителя, професійні вимоги.

Грицькова Н. В.

Особенности социально-профессиональной мобильности учителя в условиях современной средней школы

В данной статье рассмотрена проблема социально-профессиональной мобильности учителя в контексте современной средней школы. Охарактеризована профессиональная педагогическая среда школы с учётом образовательных реформ в Украине.

Ключевые слова: социально-профессиональная мобильность, образовательное пространство, личность учителя, профессиональные требования.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Згідно Концепції модернізації української освіти, основна мета професійної освіти – підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, такого, що вільно володіє своєю професією і орієнтованого в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом на рівні світових

стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціально-професійної мобільності.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в світовій спільноті, проникають в систему освіти, яка стає основною виробничою силою суспільства. Поряд з цим виникає необхідність в створенні певної системи професійної підготовки кадрів, безперервності, що будується на принципах спадкоємності, інтегративності, гнучкості, конкурентно здатності, інформаційній прозорості, мобільності, орієнтації на потреби особи і суспільства [1, с. 1007].

Якщо попередні покоління набували професію на все життя, то нинішнє має бути готовим до зміни професійної діяльності і володіти соціально-професійною мобільністю через швидко плинні виробничі умови. Відповідно до нового етапу розвитку суспільства, професія більше не виступає як центр життєвого циклу людини, а представляє одну з можливих форм соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості.

Перетворення, що відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті України в останні роки, привели до істотних змін у зовнішніх умовах функціонування школи. Це знайшло прояв у зміні характеру вимог, пропонованих суспільством до особистості, перерозподілі управлінських функцій між державними і внутрішніми шкільними структурами, зміні матеріально-фінансових і кадрових умов, наданих державою школі, посиленні впливу на школу регіональних економічних і етнокультурних особливостей. Стабільною характеристикою стала нестабільність умов функціонування школи, переважно специфічним є вплив існуючих ринкових відносин на освітні процеси.

Зміна зовнішніх умов визначила за необхідне модернізацію фахової підготовки вчителя загальноосвітньої школи. В останні роки зроблений істотний крок у відході школи від однаковості, з'явилася значна кількість шкіл нетрадиційного типу. Відбувається відновлення змісту освіти та виховання, змінюються форми і методи виховної роботи з учнями, з'являються спроби здійснити демократизацію життя школи.

Сучасне суспільство висуває до особистості вчителя особливі вимоги, пов'язані з тими змінами, що відбуваються в соціальній сфері та сфері освіти. Професійна діяльність вчителя, характеризується досить високим рівнем складності та напруженості. Вчителеві приходится здійснювати як заздалегідь заплановані та цілеспрямовано організовані навчальні й виховні заходи, так і часто приймати педагогічні рішення у стихійно виникаючих, непередбачених ситуаціях взаємодії з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, адміністрацією [2, с. 79].

Тому проблема соціально-професійної мобільності сучасного вчителя середнього закладу освіти – одна з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти. Адже саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в позанавчальний час. В Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, в Державній програмі „Вчитель” окремо наголошується на необхідності формування особистості вчителя відповідно до потреб сучасної практики, динамічних змін, що відбуваються в країні і світі, і, зокрема, у середній школі. Зрозуміло, що дослідження соціально-професійної мобільності майбутнього вчителя в умовах сучасного закладу середньої освіти зумовлене актуальністю цієї проблеми та видається нам невідкладним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. В українській педагогічній літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені, як С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк та інші. Однак, незважаючи на дослідження цих та багатьох інших вчених, проблема лишається актуальною. В її структурі існують такі не досить вивчені питання, як загально-філософські проблеми особистості, особистість вчителя як ідеал і реальність, модернізація підготовки сучасного

вчителя в педагогічному університеті, напрямки та фактори формування особистісних характеристик педагога в сучасних умовах.

Аналіз наукових джерел показав, що проблема формування мобільності майбутніх учителів розглядається українськими та російськими науковцями, але коло такої проблематики є доволі різноманітне і стосується переважно вищих педагогічних закладів освіти. Такими питаннями займалися Р.Пріма В. Осадчий, Н. Бружукова, Л. Горюнова. Охарактеризуємо основні позиції вказаних дослідників.

Так, Р.Пріма досліджує деякі інноваційні підходи щодо формування професійно мобільного вчителя засобами інтерактивного навчання у ВНЗ. В. Осадчий розв'язує сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів, серед яких мобільність викладачів вишів у контексті загальноєвропейського освітнього простору. Російська дослідниця Н. Бружукова розкриває професійну мобільність у освітньому просторі вишу, а Л. Горюнова вказує на складові професійної мобільності сучасного спеціаліста. Отже, мобільність педагогічних кадрів цими авторами досліджується в контексті ВНЗ та вимог Болонського процесу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розгляді особливостей соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На початку ХХ століття у вітчизняній літературі намітилась тенденція створення національного ідеалу вчителя. Формується так званий реальний ідеал, згідно з яким ідеальним вважався вчитель, який повинен бути духовно довершеною особистістю, комунікабельним, високоморальним, професіоналом своєї справи, широко ерудованим. Учителя називають інженером людських душ, архітектором характеру, лікарем хвороб росту, тренером інтелекту і пам'яті. В контексті національного відродження перед українським вчителем ставилися завдання знати історію, мову, культуру і традиції рідного народу, мати чітку

громадянську позицію, працювати над пробудженням національної і політичної свідомості вихованців. Що стосується шляхів наближення вчителя до ідеалу, то основним із них тогочасна педагогічна думка вважала особисте самовдосконалення. У прагненні до ідеалу вчитель має синтезувати низку властивостей. Він повинен бути: науковцем (володіти підходами і методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати основи психології, вікові та індивідуальні психологічні особливості учнів); технологом (володіти методикою і технологією навчально-виховного процесу, втілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками управлінця-менеджера для управління учнівським колективом); трішки медиком (знати фізичні і розумові межі дитячого організму, рамки психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом) тощо [3, с. 79].

Важливою складовою навчально-виховного процесу сучасного закладу освіти є організація роботи з батьками, сім'ями учнів. В сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на освітній заклад, а саме на класного керівника, і від того, як організована і реалізована робота з батьками учнів значною мірою залежить успішність процесу навчання і виховання дітей. Важливим завданням є широке залучення батьків, усіх дорослих членів сім'ї до співпраці з педагогічним колективом, до активної участі в житті навчального закладу, класу. Таким чином, звичайний вчитель-предметник стає ще й психологом, організатором не тільки навчального процесу на уроці, а ще й організатором співпраці з батьками.

Але останнім часом спостерігається певне звуження цього аспекту діяльності освітнього закладу і вчителя, самоусунення педагогічних колективів від роботи з сім'ями учнів. На часі постає організація роботи з батьками дітей різних вікових груп, в родинях з різним типом сімейного неблагополуччя, формування педагогічної культури всіх дорослих членів сім'ї на новій методологічній основі із застосуванням інноваційних педагогічних технологій.

Часто педагогам доводиться мати справу з дітьми з непростих сімей. Що й казати, більшість людей неідеальна, і в сім'ях буває всіяке. Якщо учень не отримує підтримки і розуміння рідних, він повинен знайти все це у вчителя.

Виклики суспільства й освіти спрямовують педагога на постійний пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, передбачають наступність між допрофільним і профільним етапами навчання. Школі потрібен учитель, котрий працює у форматі творчих шукань, що ґрунтуються на здобутках традиційної методики й включають інноваційні елементи, педагог, самомотивований не на репродукцію, а не експеримент, дослідження, новаторство. Сучасний педагог – фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудувати напрям і зміст своєї професійної діяльності, яка самостійно працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислить, володіє стійкою системою мотивів і потреб соціалізації, здатна активно й творчо діяти. Він повинен уміти сам і навчити учнів творчо засвоювати знання і застосовувати їх в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодіти вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки.

Сучасний вчитель має працювати за новими педагогічними технологіями, здійснювати науково та педагогічно обґрунтований вибір навчальної програми, відповідних до неї дидактичних засобів, підручників та посібників, розробляти таку методичну систему навчання з предмету або циклу дисциплін, щоб не тільки давати знання, а й навчати самостійно мислити, спираючись на ці знання, збуджувати інтерес в учнів до творчого пошуку, реалізувати змістовний аспект викладання певного предмету, який передбачає забезпечення відповідності ступеня освіченості учня вимогам сучасного рівня розвитку науки та практики.

Соціально-професійна мобільність вчителя, з одного боку, висуває певні вимоги до його професійно-кваліфікаційних якостей, а з іншого - максимально

сприяє розвитку особистості через підвищення відповідності між структурою її індивідуальних потреб і соціально-економічною цінністю місця, яке вона посідає.

Соціально-професійна мобільність вчителя середньої школи, на наше переконання, проявляється в її здатності до творчого засвоєння нових видів діяльності у сучасній школі та перебудови стереотипів, які склалися раніше. При цьому вона передбачає:

- відкритість людини по відношенню до нового, впевненість у своїх силах в процесі його засвоєння;
- широту і багатогранність мислення, здатність переходити від одного способу діяльності до іншого;
- гнучкість настанов особистості вчителя, які дозволяють регулювати свої дії в умовах, що змінюються;
- критичність особистості, здатність адекватно оцінювати свої результати і намічати нові перспективи.

Вчителю, який працює в нових умовах сучасної школи, необхідно, на нашу думку, володіти особистісною та соціальною мобільністю, а також мобільністю знань. Відмова від стереотипів, здатність до інновацій, інтерес до всього нового, але при цьому критичне осмислення запропонованого, вміння підібрати найбільш ефективну для рішення педагогічної задачі технологію – все це визначає мобільність педагога середньої школи.

Для України, котра є поліетнічною державою із етнічною, культурною, релігійною різноманітністю тісна співпраця вчителів та учнів різних регіонів України здійснює значний вплив на процес конструювання громадянської нації, процес розбудови демократії та громадянського суспільства. Різноманітні заходи (навчальні семінари, конференції, обговорення, конкурси та громадські акції), що носять добровільний характер із використанням інноваційних форм та методів сприяють ефективному формуванню громадянської позиції вчителів та їхніх учнів.

У сучасній школі для вчителя не останню роль відіграє публіцистика. Уміння висвітлити власний педагогічний досвід, висловити критичні зауваження тощо необхідне спеціалістам усіх без винятку галузей, в тому числі і вчителю середньої школи.

У школах зазвичай здійснюється видавнича діяльність (як мінімум, випускаються стіннівки, рукописні журнали та ін.). Зібрати матеріал, обробити його, представити з урахуванням особливостей будь-якої аудиторії — уміння, які є актуальними для діяльності не тільки журналіста, але й педагога. Теоретичні знання про структуру тексту (публіцистичного) також будуть корисними для вчителя. Освоєння педагогічної теорії, осмислення накопиченого досвіду, підготовка громадської думки до сприйняття новаторських ідей немислимі без використання такого дієвого механізму, яким є педагогічна публіцистика [4, с. 39].

У зв'язку з цим слід відзначити, що чим вищий рівень розвитку соціально-професійної мобільності педагогів, тим більш інтенсивно вони залучені в інноваційний процес, оскільки новації і мобільність в сучасній школі — це два чинники, взаємопов'язаних і взаємовпливаючих один на одного. При цьому соціально-професійну мобільність можна розглядати як засіб, як спосіб і як результат освоєння новацій учителем, що свідомо включається в інноваційну педагогічну діяльність і фундаментально підготовлений до здійснення цього процесу. Це об'єктивно посилює вимоги до якості професійної підготовки на етапі навчання у вищій школі, де, власне, і розкривається інноваційний потенціал особистості майбутнього вчителя як «суб'єктивне джерело зародження інновацій» у професійній діяльності, як «особливість стану індивідуальної свідомості педагога, його відкритість до сприйняття нового, незалежність від стереотипів та шаблонів» [5, с. 61].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого їх розвитку. Таким чином, соціально-професійну мобільність педагога можна вважати тією рушійною силою, що сприяє переходу внутрішнього потенціалу

майбутнього вчителя середнього закладу освіти у зовнішню активність, гнучкість, що засвідчують ефективність педагогічної діяльності.

Неодмінною умовою залишається **подальший розвиток** загальнотеоретичних питань соціально-професійної мобільності вчителів і практики підготовки соціально-мобільних педагогічних спеціалістів в умовах вищого навчального закладу.

Література

1. **Мерзлякова Н. С.** Профессиональная мобильность студента университета в контексте поликультурного образования / Н. С. Мерзлякова // Вестник Башкирского университета. – 2009. – № 3. – С. 1007 – 1010.

2. **Современный** словарь иностранных слов [сост. Л. Черкасова и др.]. – М. : Премииум, 2001. – 531 с.

3. **Химинець В. В.** Науково-методичні аспекти підвищення фахової майстерності вчителів / В.В.Химинець // Освіта Закарпаття. – 2006. – № 4. – С. 78–88.

4. **Лобода С.** Типологічна система сучасної педагогічної публіцистики та її роль у розвитку творчого потенціалу вчителя / С. Лобода // Українська література. – 2008. – № 2. – С. 37–44.

5. **Андрущенко В., Табачек І.** Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко, І. Табачек // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С.58–69.

Gritskova N. V.

The peculiarities of the teacher's socially-professional mobility in the context of the modern secondary school.

The problem of the teacher's socially-professional mobility in the context of the modern secondary school is considered in this article. The professional pedagogical environment of a school is characterized with the account of the educational reforms in Ukraine.

Key words: socially-professional mobility, educational space, teacher's personality, professional requirements.

Відомості про автора

Грицькова Наталія Вікторівна – аспірантка кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, спеціальність 13.00.04 теорія і методика професійної освіти.